

માતૃભાષાની સ્થિતિ આજે સારી નથી...

સુમન શાહ

દીવી અને કમ્પ્યુટર જેવી આધુનિક ચીજો પોતાની બંને બગલમાં દબાવીને ભારતનો નાગરિક એકવીસમી સદીના રસ્તે દોડી રહ્યો છે. પ્રગતિ માટેની એની દોડ જોઈને આમ તો આનંદ થાય છે. પરંતુ એમ કરવા જતાં પોતાની પાસેની કેટલીક સુંદર ચીજવસ્તુઓ એ ગુમાવી રહ્યો છે. દોડવાને કારણે કેટલીક કીમતી જાણસો એના ખિસ્સામાંથી એની જાણ બહાર વેરાઈ રહી છે. અનેક છે એ ચીજવસ્તુઓ, અનેક છે એ જાણસો. એમાંની એક જાણસ તે એની માતૃભાષા. આપણે આજે આપણી માતૃભાષા, ગુજરાતીની વાત કરીએ.

માતૃભાષા ગુજરાતીનું જેમ હવે આપણે ઝડપથી ગુમાવી રહ્યા છીએ. જેમ કે મેં વાપરેલો શબ્દ જણસ આજની પેઢીને અજાણ્યો અને અજાણ્યો લાગવાનો. આજનાં યુવક-યુવતીને પૂરું અંગ્રેજી બોલવાનું તો આવડતું નથી. પણ ગુજરાતી બોલતી વખતે એ લોકો સંખ્યાબંધ અંગ્રેજી શબ્દો ઊંધું ધાલીને વાપરે છે. આપણે અવારનવાર આવાં આવાં વાક્યો નવી પેઢીમાં બહુ સાંભળીએ છીએ : આ મારાં મધર છે. આ મારી વાઈક છે. આ મારા હસબન્ડ છે. આ મારી કઝન છે. આ મારો સ્ટુડન્ટ છે... વગેરે.

સંસારમાં મા, પતિ કે પત્નીથી વધુ નજીકનો કોઈ સમ્બન્ધ નથી. પણ આપણે ગુજરાતીઓ એ નજીકમાં નજીકના સમ્બન્ધો માટે અંગ્રેજી શબ્દો વાપરીએ છીએ! ભારતના બીજા પ્રદેશોમાં મા, પતિ કે પત્ની માટે મધર, હસબન્ડ કે વાઈક જેવા શબ્દો, ભણેલાંઓમાં પણ જવલ્લે જ સંભળાય છે. મા કે બાને મધર કહેવી એથી વિચિત્ર શું હોઈ શકે? પુરુષ પોતાની સગી પત્નીને વહુ નથી કહી શકતો,

વાઈક કહે છે! અગ્નિની સાથીએ વરેલા પતિને સ્ત્રી આ મારા હસબન્ડ છે એમ કહે છે ત્યારે બહુ વરવું લાગે છે. તો, આ મારા મિસ્ટર છે એમ કહે ત્યારે પણ એટલું જ કંઈનું લાગે છે.

સ્વજનોની ઓળખ વિદેશી સંજ્ઞાઓથી અપાય એથી વધુ વર્ણસંકર બીજું શું હોઈ શકે? જે પ્રજા સગાંવહાલાં માટેના સમ્બન્ધવાચક શબ્દો જ પરભાષાના વાપરતી થઈ ગઈ હોય તેને શું કહેવું? દુનિયામાં કોઈ જગ્યાએ લોકો મા, પતિ કે પત્નીને અંગ્રેજી શબ્દોથી નથી નવાજતા!

એટલે પછી અન્કલ-આન્દી બોલવાનું તો એકદમ સ્વાભાવિક લાગે છે. ને એટલે જ ભય રહે છે કે હવે આવનારી ભાવિ ગુજરાતી પ્રજાને મામા-મામી, માસા-માસી કે કોઈ-કુઆની કરી ગમ જ નહીં હોય! સાળો, સાળી, દિયર-દેરાણી, નણંદ-ભોજાઈ, જેઠ-જેઠાણી, સાહુ, સાળાવેલી, સાસુ-સસરા, વેવાઈ-વેવાણ વગેરે ક્રીટિકલ સમ્બન્ધોનું આખું માળખું, સંભવ છે કે એકવીસમી સદીમાં હવે આવનારી પેઢીનાં ગુજરાતીઓ માટે અપ્રસ્તુત, અજાણ્યું અને તેથી બિનજરૂરી બની ગયું હશે. આજે સાળીને જેમ સિસ્ટર ઈન લો કહેવાય છે તેમ એ બધા સમ્બન્ધોને ઈનુલોઝથી ઓળખાવવાનું કદાચ ચાલુ હશે. પણ કલ્પી જુઓ કે સાળાવેલીને તેમજ ભાભીને ત્યારે શું કહેતા હશે? જેમ જેમ વિચારશો તેમ તેમ શરમભરી રમુજ થશે.

ખરેખર તો માનવબાળ ભાષા સૌ પહેલાં પોતાની મા પાસેથી શીખે છે. એટલે તો માતૃભાષા શબ્દ બન્યો છે! ભાષાને ટકાવીને એને સન્તાનોની જાભે અને જાભેથી આગળ વહેતી કરનારું જીવતુંજીવતું માધ્યમ તે માતા

છે. એ વડે કુટુંબ, સમાજ ને સંસ્કૃતિની ભાષા પરમ્પરા બંધાય છે. દરેક વ્યક્તિની ભાષામાં એની માતાની ભાષાનો ઠાગો નોંધપાત્રપણે મોટો હોય છે.

હું મારી વાત કરું તો મારી બા પાસેથી મેં શબ્દોને ધારદાર રીતે કેમ રજૂ કરવા તેની શીખ જાણ્યેઅજાણ્યે લીધેલી છે. એ કહેતી: 'તું તો કાયમ પૂછડીએ કેજ માંડનારો છે.' આનો અર્થ શો? જાણો છો? એ, કે તું હમેશાં મોડો અને છેલ્લો આવે છે, બલકે આવીને પાછો તકાજો કરે છે. ભૂખ જબરી લાગી હોય, ને ખાવાનું તાબડતોબ જોઈતું હોય, તો એ માટે ક્યું છોકડું તકાજો નથી કરતું? સાથ કેજ માંડે, પણ છેલ્લે, પૂછડીએ માંડે. અંગ્રેજીમાં પ્રયોગ નથી, 'એટ ય ઈલેવન્ય અવર' એના જેવું.

ઉનાળાના વેકેશનમાં કોઈ બધો રે ખીલીઓ ને હથોડી લઈને કોટાના કેમો કે એવી કરી ખટાખટ લઈને બેસું તો એ કહેતી : 'બહુ લવારકૂટિયો છે તું.' એટલે કે તલવારની જેમ ફૂટાફૂટ કરનારો. અવિરત પરિશ્રમનું કામ કરી શકનારો, એવો લાભાક્ષિક અર્થ પણ થાય. વિદ્યાપીઠના જોડણીકોશમાં આ પ્રયોગો નથી આપ્યા. લમણાંકોડ, માથાકોડ આપ્યા છે. અમે બધાં ભાઈ-બહેનો બહુ હો હા કરતાં ત્યારે એ કહેતી : 'કેટલી જાવસોઈ જાવસોઈ કરો છો...!' બહુ હસાહસ કરતાં ત્યારે કહેતી : 'ઈ રવાડે ના ચડો!' ભાષાની આ તળપટ્ટી તાકાતનાં આ તો ન-જેવાં દષ્ટાન્તો છે. દરેક વ્યક્તિ પોતે ગુમાવેલાં આવાં જાતજાતનાં જોમની અનેક વાતો કરી શકે.

એવું નથી કે આપણાથી અંગ્રેજી શબ્દો વપરાય જ નહીં. એવું પણ નથી કે આપણું